

ПАЛІТЫЧНЫ ПРАЦЭС У СССР У ЭПОХУ ПЕРАБУДОВЫ І ЯГО ЎПЛЫЎ НА БССР

С. І. Сіманоўскі

*кандыдат філосафскіх навук, дацэнт кафедры політалогіі
БГУ, Мінск, Беларусь
simanovski@bsu.by*

Артыкул прысвечаны аналізу палітычнага працэсу ў СССР у эпоху перабудовы. Асноўная ўвага засяроджана на выяўленне яго ўплыву на палітычную сістэму БССР. Прынята спроба вызначыць асноўныя прычыны і фактары, якія аказалі істотны ўплыў на трансфармацыю беларускай палітычнай сістэмы.

Ключавыя словы: палітычны працэс; палітычная сістэма; перабудова; трансфармацыя; дэмакратызацыя.

POLITICAL PROCESS IN THE USSR IN THE ERA OF PERESTROI- KA AND ITS INFLUENCE ON THE BSSR

S. I. Simanovski

*phd in Philosophy, Associate Professor of the Department of Political Science BSU,
Minsk, Belarus
simanovski@bsu.by*

The article is devoted to the analysis of the political process in the USSR in the era of perestroika. The main attention is focused on identifying its influence on the political system of the BSSR. An attempt was made to identify the main causes and factors that had a significant impact on the transformation of the Belarusian political system.

Keywords: political process; political system; perestroika; transformation; democratization.

Канец 1980-х і пачатак 1990-х гг. адзначыліся бурным развіццём палітычнага працэсу на ўсёй прасторы СССР. У выніку палітычная сістэма грамадства зведала якасныя змены. Усё гэта стала лагічным завяршэннем тых пераўтварэнняў, якія былі ініцыяваныя вышэйшым палітычным кіраўніцтвам СССР з сакавіка 1985 г., калі Генеральным сакратаром ЦК КПСС быў абраны М. С. Гарбачоў і пачалася трансфармацыя палітычнай сістэмы “зверху”. У СССР у гэты час былі створаны эканамічныя і палітычныя перадумовы для змены палітычнай

сістэмы дзяржавы. Пачынаючы з Прыбалтыйскіх рэспублік, працягваючы Расійскай Федэрацыяй і іншымі, па Савецкім Саюзе прайшоў «парад суверэнітэтаў», што стала пралогам яго распаду. У Дэкларацыі «Аб дзяржаўным суверэнітэце Беларускай ССР», прынятай 27 ліпеня 1990 г. Вярхоўным Саветам БССР, было абвешчана вяршэнства Канстытуцыі і законаў Беларусі на яе тэрыторыі, хаця гэта і з'яўлялася яшчэ толькі заявай аб намерах.

Нядаўняя гісторыя нашай краіны дазваляе аб'ектыўна прааналізаваць змяненні палітычнай сістэмы, якія адбыліся у перыяд з красавіка 1985 г. па жнівень 1991 г. Гэта быў час усведамлення неабходнасці ажыццяўлення сацыяльна-эканамічных і палітычных пераўтварэнняў і спроб іх правядзення эвалюцыйным шляхам у рамках існуючай грамадска-палітычнай сістэмы.

Вызначальную ролю ў структурнай мадэрнізацыі ўсёй палітычнай сістэмы СССР з красавіка 1985 па канец 1991 гг. адыгралі змены ў сферы вытворчых адносін. У нетрах сацыялістычнай сістэмы ажыццяўляўся ў латэнтных формах «цэнявой эканомікі» бесперапынны працэс першапачатковага назапашвання капіталу. З прыняццем Закона аб кааперацыі і ліквідацыі манаполіі знешняга гандлю ў Савецкім Саюзе была легалізавана прыватнапрадпрымальніцкая дзейнасць. Курс на развіццё кааператыўнага руху спарадзіў уласніка, які меў цікаvasць і ў сферы ўлады.

Услед за зменамі ў сферы вытворчых адносін пачаліся пераўтварэнні і палітычнай сістэмы. Вядома, што ў палітычную сістэму сацыялістычнага грамадства ўваходзіла «Камуністычная партыя, якая з'яўлялася яе кіруючай і накіроўваючай сілай; сацыялістычная дзяржава, якая супрацоўнічала з грамадскімі арганізацыямі – прафсаюзамі, камсамолам, кааперацыяй і іншымі аб'яднаннямі працоўных – складовымі звёнамі палітычнай сістэмы сацыялізму. Першаснай ячэйкай палітычнай сістэмы сацыялістычнага грамадства лічыліся працоўныя калектывы» [1, с. 510]. Акрамя таго, згодна з арт. 89 Канстытуцыі СССР, Саветы народных дэпутатаў СССР складалі адзіную сістэму органаў дзяржаўнай улады саюзнай дзяржавы.

У самым пачатку перабудовы пад заклікі аб дэмакратызацыі была карэнным чынам перагледжана адна з галоўных функцый партыі – праца з кадрамі органаў дзяржаўнага кіравання і, перш за ўсё, іх падбор і вылучэнне. У «даперабудоўны» перыяд партыйныя арганізацыі ўдзельнічалі ў падборы кадраў на ўсіх узроўнях сваёй арганізацыйнай пабудовы – ад цэнтральных органаў партыі да першасных арганізацый. У перабудоўны перыяд механізм прызначэння кадраў быў заменены механізмам іх выбарнасці.

Спачатку выбарнасць была ўведзена на прадпрыемствах, а потым распаўсюдзілася на ўсе ўзроўні дзяржаўнага кіравання. У адпаведнасці з рашэннямі студзенскага (1987 г.) Пленума ЦК КПСС, Закона СССР аб дзяржаўным прадпрыемстве (аб'яднанні) асноўным суб'ектам вылучэння кіруючых кадраў станавіўся працоўны калектыў. Ён атрымаў права на сваім агульным зборы (канферэнцыі) абіраць кіраўнікоў прадпрыемства. У перыяд паміж зборамі разглядам пытанняў падрыхтоўкі, падвышэнні кваліфікацыі і расстаноўкі кадраў займалася рада працоўнага калектыва.

У выніку ажыццяўлення ўсіх гэтых мер Камуністычная партыя, якая ў той перыяд выконвала ролю каркаса ўсёй сістэмы ўлады, страціла магчымасць уплываць на кадравую палітыку. Зведала істотныя змены і сістэма вылучэння кандыдатаў у дэпутаты Вярхоўнага Савета СССР і рэспублік, мясцовых органаў улады. З гэтага часу ўплыў і аўтарытэт партыі пачалі рэзка змяншацца. Завяршылася гэта тым, што на лютаўскім пленуме ЦК КПСС (1990 г.) кампартыя адмовілася ад палітычнай манаполіі. Зыход з палітычнай сістэмы сацыялістычнай дзяржавы яго асновы і ядра – КПСС, якая цэментавала палітычную сістэму, вяло да разбурэння не толькі самой партыі, але і ўсёй палітычнай сістэмы. Разбурэнню падвергнуўся ўвесь ідэалагічны механізм, грамадская свядомасць, сістэма каштоўнасцяў, а таксама сістэма сацыяльных гарантый і правоў.

У кантэксце гэтай праблемы варта ўказаць і на іншыя сацыяльна-палітычныя працэсы, якія адбыліся ў краіне ў названы перыяд і ў далейшым у значнай меры паўплывалі на ўсю палітычную сістэму Беларусі. На фоне паслаблення ўладных паўнамоцтваў цэнтра ў рэспубліках сфарміраваліся моцныя нацыянальныя эліты. Былі арганізаваны і адужэлі палітычныя партыі і рухі. У цэнтры і на месцах да мяжы абвастрылася барацьба за ўладу. Усё гэта прывяло ў канчатковым выніку не да паляпшэння існуючай сістэмы ўлады і кіравання, яе дэмакратызацыі і большай арыентацыі на патрэбы і запыты людзей, як паўсюдна сцвярджалася, а да яе ліквідацыі.

Так у цэлым развіваўся палітычны працэс на гэтым этапе, які ўвайшоў у гісторыю як перыяд распаду саюзнай дзяржавы. Гэта быў час надзей і расчараванняў, дэградацыі пануючай і крышталізацыі новай палітычных эліт. У цэлым гэты этап у гісторыі краіны можа характарызавацца як перыяд некантралюемага распаду саюзнай дзяржавы, а таксама ладу жыцця мільёнаў людзей, іх светаадчування ў цэлым. Адначасова ажыццяўляўся працэс канстытуявання, адукацыі кампанентаў новай палітычнай сістэмы (абвясчэнне суверэнітэту саюзных рэспублік, з'яўленне шматпартыйнасці).

Па вызначэнні, пад палітычным працэсам разумеецца “сукупная дзейнасць сацыяльных суб'ектаў (індывідаў, груп, класаў, супольнасцяў), з дапамогай якой адбываецца фарміраванне, змяненне, пераўтварэнне і функцыянаванне палітычнай сістэмы грамадства” [2, с.350]. Таму асабліва важна прааналізаваць стаўленне насельніцтва да дадзеных трансфармацый палітычнай сістэмы, яго ўдзел у палітычным працэсе.

У асобных саюзных рэспубліках, такіх, як Літва, Латвія, Грузія, Арменія, Азербайджан, Казахстан, супрацьстаянне розных палітычных сіл набывала крайнія формы. У Беларусі трансфармацыя палітычнай сістэмы ўспрымалася даволі спакойна. “Тытунёвы бунт” ці інцыдэнт міліцыі з прыхільнікамі Народнага фронту “Адраджэнне” выглядалі “дробнымі эпізодамі” на фоне трагічных падзей, якія адбываліся ў тых гадах ў названых рэспубліках.

Адказ на пытанне як успрымалі грамадзяне нашай рэспублікі працэсы па змене існуючай палітычнай сістэмы вынікае з дадзеных сацыялагічных даследаванняў, праведзеных сацыёлагамі АН Беларусі ў кастрычніку– лістападзе 1989 г. Атрыманыя вынікі паказвалі, што ў той час ставіліся станоўча да выключэння з Канстытуцыі СССР артыкула аб кіруючай ролі КПСС 37% рэспандэнтаў, адмоўна 33 і не змаглі адказаць 30% [3, с. 138]. Такім чынам, можна зрабіць вывад, што ў грамадзян рэспублікі не было дакладнага і адназначнага стаўлення да гэтага пытання. Даследаванне, праведзенае ў кастрычніку – лістападзе 1990 г., паказала, што 40 % рэспандэнтаў звязвалі надзеі на паляпшэнне ўмоў свайго жыцця з Кампартыяй Беларусі, а 53%– з Саветамі народных дэпутатаў [3, с.168]. На пытанне анкеты: “Як Вы ставіцеся да сацыялістычнага шляху развіцця нашай рэспублікі?”, 59 % грамадзян адказалі, што станоўча. Адмоўны адказ на гэтае пытанне рушыў услед толькі ад 13 % рэспандэнтаў [3, с. 172]. На час апытання 71 % грамадзян паставіліся адмоўна і да магчымага выхаду Беларусі са складу СССР (станоўча 12 %) [3, с. 184]. Гэтыя вынікі былі пацверджаны на Усесаюзным рэфэрэндуме 1991 г., на якім звыш 80 % грамадзян нашай рэспублікі выказаліся за захаванне саюзнай дзяржавы.

Прыведзеныя дадзеныя сведчаць аб тым, што ў той час трансфармацыя палітычнай сістэмы ажыццяўлялася без падтрымкі большасці насельніцтва. Аднак спрацоўвала дзесяцігоддзямі адладжаная сістэма партыйнай іерархіі, узаемаадносін улада – грамадства, у адпаведнасці з якой ініцыятывы “зверху” павінны былі няўхільна ажыццяўляцца, а народ, нават калі і абмяркоўваў іх, то асабліва ў форме адабрэння. Такім чынам, мабілізацыйны патэнцыял савецкай палітычнай сістэмы быў выкарыстаны для яе разбурэння.

У канцы 1980-х гг. У грамадстве узрастаў узровень крытычнага стаўлення да кіруючай Камуністычнай партыі і асабліва да яе вышэйшага кіраўніцтва. Але, як бачна з прыведзеных дадзеных, большасць грамадзян Беларусі ў той час не выступала за змену грамадскага ладу і разбурэнне саюзнай дзяржавы. Разам з тым частка палітычнай эліты цэнтра і перыферыі пад лозунгам дэмакратызацыі актыўна змагалася ў гэты перыяд за карэннае змяненне палітычнай сістэмы. Першы этап у змене палітычнай сістэмы ўсіх саюзных рэспублік СССР (этап разбурэння саюзнай дзяржавы) фактычна завяршыўся жнівеньскай рэвалюцыяй 1991 г., у выніку якой адбылася не толькі змена ўлады, але і скіраванасці сацыяльна-эканамічных адносін.

Нечарговая сесія Вярхоўнага Савета БССР 25 жніўня 1991 г. прыняла Закон "Аб наданні статусу канстытуцыйнага закона Дэкларацыі Вярхоўнага Савета Беларускай ССР аб дзяржаўным суверэнітэце БССР". Дэмансацыя 8 снежня 1991 г. ў Віскулях дагавора 1922 г. аб утварэнні СССР і падпісанне дагавора аб стварэнні Садружнасці Незалежных Дзяржаў (СНД) сталі лагічным завяршэннем падзей жніўня. Вярхоўны Савет Рэспублікі Беларусь ратыфікаваў гэтыя дакументы 10 снежня 1991 г.

Бібліяграфічныя спасылкі

1. Философский энциклопедический словарь. М.: Советская энциклопедия, 1983. 840 с. С.510.
2. Краткий политический словарь / В. П. Абаренков, А. Г. Аверкин, Ю. А. Агешин и др.; Составление и общая редакция Л. А. Оников, Н. В. Шишлин. – Издание 4-е, доп. М.: Политиздат, 1987. 509 с. С.350.
3. Реферативный сборник: Белорусистика. № 14. Государственная политика и рыночная экономика. Вып. 1. Человек и рынок (по материалам социологических исследований) Мн.: ОНИОН АН БССР, 1991. С.138.